The Central Research institute
of the Armed Forces of Ukraine

Military Science. Vol. 3 No. 3 (2025)

**Received:** *September 15, 2025* | **Revisions Requested:** *October 17, 2025* | **Revision Received:** *November 14, 2025*
**Accepted:** *November 17, 2025* | **Published Online:** *December 1, 2025*

Licensed (C) by Creative Commons Attribution International License 4.0 (CC BY-NC-SA)

DOI: 10.62524/msj.2025.3.3.17

# Стан та особливості змісту (функціонування) підготовки громадян до національного спротиву

**Євген Камалов**
доктор філософії, доцент
докторант штатний наукового відділу
організації підготовки та атестації науково-педагогічних кадрів
науково-методичного центру організації
наукової та науково-технічної діяльності
Національний університет оборони України
03049, проспект Повітряних Сил, 28, Київ, Україна
e-mail: Kamalov_evgen@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1994-7144

**Анотація.** Законом України “Про основи національного спротиву” визначено завдання з підготовки громадян України до національного спротиву. Метою цього закону є підвищення обороноздатності держави, надання обороні України всеосяжного характеру, забезпечення готовності громадян України до національного спротиву. Підготовка громадян України здійснюється за допомогою загальновійськової підготовки, яка передбачає початкову та базову. Аналізуючи роки війни з російською федерацією, можна констатувати, що проблемним питанням всеосяжної оборони держави є низький рівень підготовки населення (мобілізаційного ресурсу) до виконання конституційного обов’язку із захисту суверенітету та територіальної цілісності. Мета статті полягає в комплексному аналізі та визначенні змістовних аспектів підготовки громадян України до національного спротиву, що є ключовим елементом національної безпеки та обороноздатності держави. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи пізнання, що дозволили провести комплексний аналіз проблеми. Зокрема, системний аналіз використано для вивчення підготовки громадян до національного спротиву як цілісної, багатоетапної системи, що охоплює формальну та неформальну освіту. Порівняльно-правовий аналіз нормативно-правової бази дав можливість виявити наявні протиріччя між законодавчими вимогами та реальним станом справ, особливо щодо впровадження базової підготовки в закладах вищої освіти. Методи аналізу та синтезу були ключовими для декомпозиції змісту підготовки за чотирма основними етапами життя громадянина, виявлення сильних і слабких сторін кожного етапу, а також для формулювання обґрунтованих завдань щодо підвищення рівня підготовленості населення. Ретроспективний аналіз досвіду мобілізації 2022 року та історичних аспектів військової справи підкреслив гостру актуальність проблеми навченості та став основою для практичних висновків. У статті досліджено стан та особливості функціонування підготовки громадян України до національного спротиву протягом життя. Проаналізовано загальновійськову підготовку громадян України до національного спротиву, Типові освітні програми в закладах середньої освіти та навчальні програми закладів вищої освіти, вищих військових навчальних закладів. Визначено періоди здобування формальної чи

неформальної освіти, категорії громадян України за етапами підготовки, досліджено порядок підготовки громадян України до національного спротиву на кожному періоді життя, виявлено недоліки на кожному етапі підготовки та визначено завдання, які необхідно виконати для підвищення рівня підготовки громадян України до національного спротиву. Практичне значення роботи полягає у розробленні систематизованих та конкретних рекомендацій, які мають безпосереднє застосування для вдосконалення державної політики у сфері безпеки та освіти. Результати дослідження надають Міністерству освіти і науки та Міністерству оборони України чіткі завдання для коригування нормативно-правової бази (зокрема Концепції військово-патріотичного виховання та навчальних програм), а також для вирішення кадрових, фінансових і матеріально-технічних проблем у закладах освіти, що проводять початкову та базову підготовку. Визначення вразливих аспектів (некомпетентний викладацький склад, застаріла матеріальна база) та розроблення чотириетапної структури підготовки дозволяють створити диференційовані та адаптовані навчальні програми для різних категорій громадян (школярів, студентів, осіб, які самостійно готуються), що зрештою має забезпечити підвищення ефективності національного спротиву та зміцнення обороноздатності держави.

**Ключові слова:** національний спротив; обороноздатність держави, підготовка громадян України до національного спротиву; стандарти НАТО; етапи підготовки громадян України до національного спротиву, порядок (зміст) підготовки населення протягом життя.

**Вступ (Introduction)**

Законом України “Про основи національного спротиву” [1] визначено правові та організаційні засади національного спротиву, основи його підготовки та ведення, завдання і повноваження сил безпеки та сил оборони та інших визначених цим Законом суб’єктів з питань підготовки і ведення національного спротиву, що, своєю чергою, визначає повноваження Міністерства оборони України, сприяє формуванню у громадян розуміння їхньої ролі у захисті України, навчанню дій в умовах війни та надзвичайних ситуацій. Особлива увага приділяється військово-патріотичному вихованню, яке формує стійку мотивацію до захисту Вітчизни. У статті “Національний спротив: Закон, який чекали 7 років” (2022) на порталі АрміяInform розглядається Закон України “Про основи національного спротиву”. Автор, Євген Проворний, зазначає, що закон об’єднує територіальну оборону, рух опору та загальновійськову підготовку, створюючи правову основу для підготовки громадян України [2]. Підготовка є важливим компонентом національного спротиву. Її основною метою є підготовка громадян України до стійкого опору агресору, розвиток патріотичної, оборонної свідомості та надання знань і практичних умінь для захисту України. Підготовка до національного спротиву поділяється на початкову та базову.

Початкова підготовка – перший етап формування у громадян базових знань та компетентностей, пов’язаних з обороною держави. Вона виходить далеко за межі теоретичного навчання, охоплюючи виховання патріотичного світогляду та психологічної готовності до захисту України. Підготовка відбувається в закладах освіти, а влітку додатково проводяться військово-патріотичні заняття в ігровій формі у літніх таборах.

Базова підготовка орієнтована на громадян віком від 18 років, які не проходять регулярну військову службу. Її мета – підготовка громадянина, здатного виконувати завдання як у мирний, так і у воєнний час у бойових умовах, та сприяння набуттю громадянами первинних знань, умінь та навичок порядку поводження зі зброєю та її застосування, дій на полі бою (пересування та орієнтування на місцевості), надання домедичної допомоги, а також первинної психологічної допомоги (самодопомоги), поводження із саморобними вибуховими пристроями та формування стійких морально-психологічних якостей, необхідних для захисту

України [3, 8].

Аналізуючи реальний стан та зміст функціонування підготовки громадян України до національного спротиву, необхідно зазначити, що підготовленість громадян не відповідає рівню, який забезпечить формування патріотичної та оборонної свідомості, набуття необхідних знань і практичних навичок для захисту України. Яскравим прикладом невідповідності стану та підготовки громадян України до національного спротиву є проведення мобілізації в лютому 2022 року. У цей період було здійснено призов резервістів, добровольців та громадян, які виявили бажання долучитися до добровольчих формувань та підрозділів Сил безпеки та оборони України. Недоліки підготовки цієї категорії громадян показано в підрозділах 124 обтр ТрО та описано в науковій праці А. Баргилевича [4]. Отже, питання щодо стану та особливостей функціонування підготовки громадян України до національного спротиву потребує вивчення та подальшого наукового дослідження.

**Огляд літератури (Literature review)**

Вивченню питань, пов'язаних із підготовкою громадян України до національного спротиву, присвячено низку наукових досліджень. У науковій праці О. Семененка [5] здійснено аналіз правових та організаційних засад створення й функціонування центрів підготовки громадян до національного спротиву в Україні на основі нормативно-правової бази 2021–2025 років, розкрито їхні завдання в мирний час та в умовах особливого періоду, оцінено практичну реалізацію та суспільну значущість, виявлено проблемні аспекти, пов'язані з фінансовим та матеріально-технічним забезпеченням центрів підготовки громадян до національного спротиву. Загальними та системними недоліками в центрах залишаються несформовані теоретико-прикладні напрацювання, практично немає методик, за допомогою яких можна обґрунтувати ефективність підготовки до виконання завдань за призначенням. Як висновок було запропоновано перспективи розвитку підготовки громадян до національного спротиву, які передбачають масштабування мереж центрів з метою розширення облікованих баз обороноздатного населення, оскільки ефективність національного спротиву залежить від кількості та якості підготовлених осіб і посилення взаємодії між цивільними та військовими структурами. Проведено науковий аналіз модельної навчальної програми "Захист України. Інтегрований курс" [6], яка реалізується на третьому рівні повної загальної середньої освіти та в закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти шляхом викладання навчального предмета "Захист України" та здійснення заходів, спрямованих на військово-патріотичне виховання. Програми цього предмета розробляються та затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах освіти і науки за погодженням Міністерства оборони України. З огляду на сучасні вимоги та фактичні потреби, програма не повною мірою визначає орієнтовну послідовність досягнення основних очікуваних результатів навчання, орієнтовний зміст та види навчальної діяльності учнів і учениць, що спрямовані на розвиток та формування ключових компетентностей, визначених Державним стандартом профільної середньої освіти. Аналіз навчальної програми "Захист України" в державних закладах спеціалізованої освіти I–III ступенів військового профілю підлягає окремому розгляду у зв'язку з підпорядкуванням цих закладів Міністерству оборони України та можливістю використовувати навчальну програму з підвищеною військовою та фізичною підготовкою. Заслуговує на увагу стаття "Національний спротив – це ми" (2021) на порталі "Твоє місто", у якій підкреслено важливість добровільної участі громадян у підготовці до національного спротиву. Автор акцентує, що саме добровільність є ключовим фактором успіху підготовленості громадян України до національного спротиву [7]. Питання стосовно обліку навчених громадян України та добровільної підготовки населення наразі не систематизовано, а низький рівень мобілізації до Сил безпеки та оборони України свідчить про неготовність громадян України до виконання

завдань із захисту Вітчизни. Питання щодо порядку (змісту) підготовки громадян України на різних етапах альтернативної поведінки (навчання: базова середня освіта, загальна середня освіта, професійно-технічна, у закладах вищої освіти – формальна освіта та неформальна освіта, а саме навчання: на підприємствах, у центрах підготовки, гуртках, самостійне удосконалення особистих якостей та цінностей) підлягає подальшому дослідженню та вирішенню. Метою статті є визначення порядку (змісту) підготовки громадян України до національного спротиву як основи забезпечення національної безпеки та оборони держави, визначення сильної та слабкої сторін змісту підготовки громадян України до національного спротиву на всіх етапах формальної та неформальної освіти, а також надання рекомендацій щодо підвищення ефективності підготовки громадян України до національного спротиву.

**Результати (Results)**

Під час війни ключовим питанням є готовність та вміння захищати свою державу, адже воюють країни. Армія та країна неподільні. Кожен на своєму місці мусить робити все можливе. Сили безпеки та оборони України виконують завдання зі збереження територіальної цілісності та недоторканності нашої держави, а громадяни України, своєю чергою, здійснюють підготовку до національного спротиву. У всі епохи розвитку військової справи одним із важливих чинників перемоги або поразки завжди був рівень підготовленості (навченості) особового складу і органів управління. Ще у IV столітті до н. е. один із видатних китайських полководців У-Цзи високо оцінював рівень навченості особового складу. Він, зокрема, стверджував: “Люди завжди знаходять смерть у тому, в чому вони недотепні, терплять поразку в тому, що вони не вміють з користю застосовувати. Тому у веденні війни найголовніше – навчання (підготовка)” [4].

Вивчаючи питання, що стосується змісту підготовки громадян України до національного спротиву на всіх етапах їхнього життя, слід визначити категорії людей, з якими буде здійснюватися відповідна підготовка до національного спротиву, а також у якому складнику та на якому рівні освіти це відбувається. Отже, загальновійськова підготовка громадян до національного спротиву здійснюється в мирний час та особливий період незалежно від політичних та інших уподобань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання з метою формування в суспільстві готовності до стійкого опору агресору, зокрема в інформаційному просторі, патріотичної свідомості та стійкої мотивації, набуття та підтримання громадянами знань і практичних умінь, необхідних для захисту України. Загальновійськова підготовка поділяється на початкову та базову [8]. Однак загальновійськова підготовка громадян України цілком залежить від освіти кожного з них.

Питання щодо формальної, неформальної та інформальної (самостійної) освіти визначено в Законі України “Про освіту” (Стаття 8. Види освіти.) [9]. Формальна освіта – це освіта, яка здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою. Неформальна освіта – це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій. Інформальна освіта (самоосвіта) – це освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов’язаної із професійною, громадською, волонтерською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям.

У Законі України “Про освіту” (Стаття 9. Форми здобуття освіти.) [9] визначено, що особа має право здобувати освіту в різних формах або поєднуючи їх. Основними формами здобуття освіти є: інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева);

індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві); дуальна. Тож можна дійти висновку про те, що закон України дозволяє отримувати знання громадянину України в будь-якому вигляді та в будь-якій формі здобуття освіти. Переходячи до дослідження порядку (змісту) підготовки громадян України до національного спротиву, доцільно розглянути її за етапами здобуття відповідної освіти з урахуванням виду освіти, форми здобуття освіти, організації та здійснення загальновійськової підготовки. Отже, перший етап – це навчання в закладах освіти, де людина здобуває початкову освіту (1–4-й класи) та базову середню освіту (5–9-й класи). На цьому етапі життя є обов'язковим здобуття освіти згідно із Законом України "Про освіту" [9]. Типові освітні програми Міністерства освіти і науки України (далі – МОН) [10] окреслюють рекомендовані підходи до планування й організації закладом освіти єдиного комплексу освітніх компонентів для досягнення учнями обов'язкових результатів навчання, визначених Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України (далі – Державний стандарт) [11]. Державний стандарт ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів, що реалізовані в освітніх галузях і відображені в результативних складових змісту базової й повної загальної середньої освіти. При цьому особистісно зорієнтований підхід до навчання забезпечує розвиток академічних, соціокультурних, соціально-психологічних та інших здібностей учнів. Компетентнісний підхід сприяє формуванню ключових і предметних компетентностей. До ключових компетентностей належать уміння вчитися, спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами, математична та базова компетентності в галузі природознавства і техніки, інформаційно-комунікаційна, соціальна, громадянська, загальнокультурна, підприємницька і здоров'язбережувальна компетентності, до предметних (галузевих) – комунікативна, літературна, мистецька, міжпредметна естетична, природничо-наукова і математична, проєктно-технологічна та інформаційно-комунікаційна, суспільствознавча, історична і здоров'язбережувальна компетентності. Діяльнісний підхід спрямований на розвиток умінь і навичок учня, застосування здобутих знань у практичних ситуаціях, пошук шляхів інтеграції до соціокультурного та природного середовища. У цьому Державному стандарті враховано можливості навчального середовища, сприятливого для задоволення фізичних, соціокультурних і пізнавальних потреб учнів.

Початкова підготовка громадян України до національного спротиву поділяється на складові: військово-патріотичне виховання громадян; ознайомлення громадян з основами законодавства щодо захисту України, цивільного захисту населення та особистої безпеки людини; усвідомлення громадянами свого обов'язку із захисту України в разі виникнення загрози незалежності та територіальній цілісності держави; набуття знань про функції збройних сил, інших складових Сил безпеки та сил оборони, їхні характерні особливості; здійснення морально-психологічної підготовки до військової служби; набуття практичних навичок для засвоєння основ захисту України, військової справи, цивільного захисту населення, домедичної допомоги, здійснення психологічної підготовки громадян; підготовка громадян до захисту України, професійна орієнтація молоді до служби у збройних силах та інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях. Необхідно відзначити, що типові програми закладів освіти в цілому відповідають цілям та завданням початкової підготовки громадян України до національного спротиву. Але необхідно звернути увагу на удосконалення військово-патріотичного виховання в системі освіти закладів освіти. Наказом Міністра оборони України "Про затвердження Концепції військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України" [12] було відпрацьовано концепцію і зміни в Типові навчальні програми військових ліцеїв та ліцеїв з підвищеною військовою та фізичною підготовкою у зв'язку з прямим підпорядкуванням ліцеїв Міністерству оборони України (далі – МОУ). Отже, як висновок щодо першого етапу підготовки громадян України

до національного спротиву, варто зазначити, що підготовка здійснюється в різних міністерствах за єдиним замислом та планом, але без урахування вимог концепції військово-патріотичного виховання в МОУ. Тобто не виконуються вимоги Закону України "Про основи національного спротиву" [1] та не здійснюється корегування Типових навчальних програм у закладах освіти, які підпорядковані МОН, що, своєю чергою, знижує ефективність військово-патріотичного виховання майбутнього захисника Батьківщини.

Другим етапом підготовки громадян України до національного спротиву є здобуття повної загальної середньої освіти (10–11-й класи) або перший курс фахової передвищої освіти. На цьому етапі здобуття освіти теж є обов'язковим згідно із Законом України "Про освіту " [9]. Другий етап необхідно розуміти як здобуття освіти в загальноосвітній школі або спеціалізованої освіти – у військовому ліцеї, ліцеї з підвищеною військово-фізичною підготовкою (далі – військові ліцеї). Що стосується загальноосвітньої школи, то підготовка громадян України до національного спротиву здійснюється шляхом викладання навчального предмета "Захист України " та військово-патріотичного виховання учнів. Аналіз Типових навчальних програм 10–11-го класів та практичний досвід підготовки учнів до національного спротиву свідчать про неефективну підготовку до національного спротиву – недоліки, які необхідно дослідити і подолати. Насамперед це некомпетентний викладацький склад, який викладає навчальну дисципліну "Захист України", – викладачі без військової освіти, ті, хто не проходив курси з підвищення кваліфікації у вищих військових навчальних закладах згідно з вимогами Міністерства освіти на науки України [13] та не має практичного досвіду викладання. Як правило, на посадах перебувають викладачі, які є сумісниками в закладі освіти або взагалі не викладають цю дисципліну. Як приклад: учителя з фізичної підготовки призначено на викладання предмета "Прикладна фізична підготовка" в розрізі навчального предмета "Захист України", але він використовує навчальні години в інших цілях для предмета "Фізична культура"; внутрішній сумісник викладає навчальний предмет "Історія України", а використовує навчальні години з навчального предмета "Захист Вітчизни" складника "Історія Українського війська"; заступники начальників загальноосвітніх шкіл з виховної роботи планують для себе навчальне навантаження з навчальної дисципліни "Захист Вітчизни" складника "Військова етика та психологія", але на практиці заняття не проводять.

Навчально-матеріальна база цієї дисципліни є на рівні 90-х років. Типові навчальні програми відповідають стандартам освіти, але навчальні плани не адаптовані під нові програми. Відповідно такі навчальні заклади не в повному обсязі виконують вимоги щодо підготовки громадян України до національного спротиву в розділі "Початкова підготовка". Викладацький склад у військових ліцеях відповідає умовам посади викладача "Захист України", але є практична проблема в перепідготовці зазначених викладачів [13].

Типові програми військових ліцеїв адаптовані під використання навчальних центрів за територіальним принципом. Наприклад, Київський військовий ліцей імені Івана Богуна проводить підготовку ліцеїстів у навчальному центрі Національного університету оборони України в селі Дівички Бориспільського району. Своєю чергою, Чернігівський ліцей із посиленою військово-фізичною підготовкою не має власного навчального центру та не виконує умови практичного тренування в польових умовах. Аналіз військових ліцеїв виявив, що практичну підготовку можуть здійснювати лише військові ліцеї, які підпорядковані МОУ, решта – за особистою домовленістю начальника ліцею з міністерствами та відомствами Сил безпеки та оборони України, які територіально розташовані поблизу. Цей факт потребує системного удосконалення та змін у нормативно-правовій базі держави. Практичний досвід підготовки учнів є запорукою ефективного виконання поставленого завдання із захисту держави. Також необхідно наголосити, що одним із показників готовності до виконання завдань з національного спротиву є професійна орієнтація молоді до служби у збройних силах та інших утворених відповідно до вимог забезпечення законів України військових

формуваннях. Аналіз цього завдання свідчить про те, що вищі військові навчальні заклади набирають абітурієнтів здебільшого з військових ліцеїв (75% від потреби), решта – із загальноосвітніх шкіл [14]. Після здобуття повної загальної середньої освіти громадянин України переходить до третього етапу. Вказаний період передбачає здобуття освіти за вибором: перший та другий курс закладу вищої освіти; вищий військовий навчальний заклад (або провідний заклад вищої освіти, який здійснює підготовку фахівців для потреб Сил безпеки та оборони України) (далі – ВВНЗ); другий курс фахової передвищої освіти та самостійна підготовка з урахуванням стану здоров'я, здобуття освіти осіб, які проживають у прифронтових районах. На цьому етапі життя виникає протиріччя між теоретичною та практичною площиною вибору шляху – здобуття освіти або здійснення самостійної підготовки до виконання конституційного обов'язку. Під час навчання на першому та другому курсах закладу вищої освіти проводиться загальновійськова підготовка на рівні базової підготовки до національного спротиву. Базова підготовка включається до освітніх програм і навчальних планів закладів вищої освіти всіх форм власності та закладів освіти зі специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, як окрема навчальна дисципліна, і складається з теоретичної підготовки в обсязі трьох кредитів Європейської кредитно-транспортної системи (далі – ЄКТС), яка проводиться у цих закладах освіти, та практичної підготовки в обсязі семи кредитів ЄКТС, яка проводиться у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, навчальних частинах (центрах) збройних сил, інших утворених відповідно до законів військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення, Держспецтрансслужби (далі – навчальні військові частини) та закладах освіти зі специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських. Практична складова базової підготовки може відбуватися в регіональних (навчальних) центрах підготовки населення до національного спротиву та тренінгових центрах органів поліції. Відповідно теоретичним та практичним протиріччям базової підготовки до національного спротиву є те, що Закон України [1] визначає завдання щодо проведення базової підготовки до національного спротиву, а практично здійснюється лише теоретична підготовка (три кредити ЄКТС) у закладах вищої освіти. Практична підготовка (7 кредитів ЄКТС) не може проводитись у зв'язку з відсутністю навчально-матеріальної бази, низьким рівнем підготовки та перепідготовки педагогічних працівників, відсутністю фінансування з МОН на відповідну статтю підготовки. Крім того, штатні розписи закладів освіти не передбачають навчального навантаження, що, своєю чергою, не дозволяє офіційно здійснити зміни в штатному розписі закладу освіти. Ключовою проблемою керівника закладу вищої освіти є те, що у разі відсутності можливості утворення в закладі відповідного структурного підрозділу для проведення базової підготовки керівник такого закладу зобов'язаний організувати базову підготовку у закладах освіти, які вказані вище, тобто в таких, де проводиться зазначена підготовка, в межах адміністративно-територіальної одиниці з укладанням відповідних договорів між цими закладами про надання та оплату освітніх послуг з базової підготовки. Як уже було зазначено, фінансування МОН та відповідними державними адміністраціями не здійснюється в заклади вищої освіти.

Другим складником третього етапу є здобуття освіти у ВВНЗ. На цьому етапі здійснюється загальновійськова підготовка на рівні базової підготовки згідно з Постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку проведення базової загальновійськової підготовки громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських" [15]. Генеральний штаб розробляє та затверджує Типову програму навчальної дисципліни "Базова загальновійськова підготовка" за погодженням з МОН. Аналіз навчальних програм визначеної дисципліни потребує незначного оновлення. Науково-педагогічні працівники потребують перепідготовки в кількості 30 годин та створення чіткого графіка

використання навчальних центрів для курсантів ВНП ЗВО. Слід зазначити, що теоретична та практична підготовка громадян України до національного спротиву є проблемною стосовно навчання як на першому, так і на другому курсах закладу вищої освіти. Зважаючи на цей етап здобуття освіти, необхідно здійснювати зміни в штатних розписах закладу освіти, удосконалювати навчально-матеріальну базу, здійснювати перепідготовку викладацького складу навчальної дисципліни "Захист України", надати рекомендації щодо оновлення Типової навчальної програми "Захист України", створити типовий навчальний клас "Захист України" з урахуванням стандартів НАТО та аналізу збройної агресії рф, розрахувати та створити типову заявку на отримання фінансування в заклади освіти, взявши до уваги використання навчальних центрів ЗС України та навчальних центрів підготовки громадян України до національного спротиву. Наступною складовою третього етапу здобування освіти є самостійна підготовка. Аналізуючи підготовку до національного спротиву визначеної категорії громадян, необхідно зауважити, що питання щодо отримання компетентності з початкової підготовки до національного спротиву було реалізовано в закладах повної загальної середньої освіти. Питання стосовно отримання ключових компетентностей з базової підготовки потребує втручання держави. Відповідно до Закону України про "Основи національного спротиву" [8] підготовку проходять громадяни допризовного, призовного віку, військовозобов'язані, резервісти та інші категорії громадян, які виявили бажання долучитися до національного спротиву. Питання щодо підготовки резервістів у воєнний час не є актуальним і цієї категорії громадян нині немає у зв'язку з призовом їх на військову службу. Інші категорії громадян, які виявили бажання долучитись до національного спротиву, – школярі, студенти та громадяни, які не придатні до військової служби. Наразі базову програму підготовки до національного спротиву не адаптовано для цієї категорії громадян. Проблемним питанням є категорія громадян України, які просто переховуються в селах, уникають військового обліку. Як висновок щодо цього складника питання стосовно категорії осіб, які не є підконтрольними закладам освіти, підприємствам: потрібно внести зміни в нормативно-правову базу та надати рекомендації щодо створення спеціальної базової програми з урахуванням територіального принципу та стану здоров'я людини.

Четвертий етап у підготовці громадян України до національного спротиву: навчання на 3–4-му курсах ЗВО, ВВНЗ; робота на підприємствах (інтенсивна підготовка) та самопідготовка осіб, які виявили бажання долучитись до національного спротиву. Отже, навчання на 3–4-му курсах ЗВО передбачає вступ на кафедри військової підготовки ВВНЗ, ВНП ЗВО. Підготовка до національного спротиву організовується за програмою підготовки офіцерів запасу та має фаховий рівень здобуття освіти з отриманням військово-облікової спеціальності та військового звання "молодший лейтенант запасу". Проблемні питання щодо ефективності військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу були досліджені Є. В. Камаловим. Навчання на 3–4-му курсах ВВНЗ не потребує додаткових роз'яснень у зв'язку з тим, що на визначених курсах здобувається спеціалізована освіта відповідно до фаху та отримується диплом магістра з отриманням військового звання "молодший лейтенант". Далі громадянин України виконує обов'язки в офіцерському складі. Підготовка працівників підприємств (інтенсивна підготовка) до національного спротиву нині не здійснюється. Під час воєнного стану всі працівники, які були обліковані в резерві та мали відповідну загальновійськову підготовку, були призвані за мобілізацією. Решта працівників виконують завдання зі збереженням робочих процесів підприємств та забезпечують державу відповідними ресурсами. Але питання щодо підготовки не слід знімати з порядку денного. Теоретична та практична проблема цього складника четвертого етапу потребують негайного втручання в нормативно-правову базу держави. Також залишилось відкритим питання стосовно самостійної підготовки до національного спротиву категорії громадян України, які не отримують освіти, не працюють, але бажають здійснити підготовку до національного

спротиву. З метою вирішення цього питання держава створила навчальні центри підготовки громадян до національного спротиву, але складністю цієї справи є категорія громадян, яких навчають. Наразі потужності центрів підготовки громадян до національного спротиву становлять 150 осіб із залученням 6 інструкторів з підготовки. Наявність громадян, які навчаються, на день становить до 50 осіб [16]. Тобто про принципове залучення громадян України не йдеться. Своєю чергою, аналіз широкомасштабного вторгнення показав, що кожен громадянин України мусить бути готовим до виконання завдань щодо захисту територіальної цілісності та недоторканності держави.

З огляду на аналіз етапів здобуття навченості (компетентностей) громадян України щодо національного спротиву, можемо визначити завдання стосовно порядку (змісту) підготовки, а саме:

перший етап – військово-патріотичне виховання через складники: виховання любові до України; усвідомлення обов'язку щодо захисту України у майбутньому; шанування державних символів; уміння діяти у небезпечних умовах;

другий етап – для школярів, студентів та громадян, не придатних до військової служби: домедична підготовка, первинна психологічна підготовка, орієнтування на місцевості, порядок поводження зі зброєю та вибухонебезпечними предметами, вміння діяти у небезпечних умовах. Для школярів, студентів та громадян, придатних до військової служби: додатково практичні заняття зі стрільб, тактична підготовка у військових таборах (полігонах); навички діяти у важких та екстремальних умовах;

третій етап – для студентів та громадян, не придатних до військової служби: домедична підготовка, первинна психологічна підготовка, орієнтування на місцевості, порядок поводження зі зброєю та вибухонебезпечними предметами, вміння діяти у небезпечних умовах. Для школярів, студентів та громадян, придатних до військової служби: додатково практичні заняття зі стрільб, тактична підготовка у військових таборах (на полігонах); навички діяти у важких та екстремальних умовах. Для громадян, які навчаються за програмою інтенсивної підготовки: відповідно до стандартів підготовки Генерального штабу Збройних Сил України (далі – ГШ ЗС України). Для громадян України, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу: відповідно до програм базового курсу тактичного рівня (L-1A). Для курсантів ВВНЗ (ВНП ЗВО): відповідно до програм базового курсу тактичного рівня (L-1A);

четвертий етап – для студентів та громадян, придатних до військової служби: підготовка за визначеною військово-обліковою спеціальністю. Для громадян, які навчаються за програмою інтенсивної підготовки: підготовка за визначеною військово-обліковою спеціальністю. Для громадян, які висловили бажання долучитися до національного спротиву: відповідно до стандартів підготовки ГШ ЗС України. Для громадян України, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу: відповідно до програм базового курсу тактичного рівня (L-1B). Для курсантів ВВНЗ (ВНП ЗВО): відповідно до програм базового курсу тактичного рівня (L-1B). Беручи до уваги наявні методологічні основи підготовки громадян України до національного спротиву, у табл. 1 визначено завдання щодо підвищення якості підготовки до національного спротиву. Дослідження вказаних етапів підготовки громадян України до національного спротиву передбачає вирішення наукової проблеми з розроблення концепції, методик підготовки населення держави до національного спротиву

**Таблиця 1.** Завдання щодо підвищення рівня підготовки до національного спротиву

| **Етапи підготовки громадян України до національного спротиву** | **Недоліки на етапі підготовки громадян України до національного спротиву** | **Завдання, які необхідно виконати для підвищення рівня підготовки громадян України до національного спротиву** |
|---|---|---|
| I етап<br>для всіх учнів 1–9-го класів | Недосконалість військово-патріотичного виховання на початковому рівні загальновійськової підготовки. | Відпрацювати концепцію розвитку та реалізації військово-патріотичного виховання протягом усього життя громадянина України. |
| II етап<br>для всіх учнів 10–11-го (12-го) класів, перший курс фахової освіти | Відсутність єдиної навчальної програми початкової підготовки громадян України до національного спротиву. | Створення базових положень навчальної програми початкової підготовки з урахуванням вимог навчальної програми “Захист України” та потреб сьогодення. |
| III етап<br>для студентів та громадян, не придатних до військової служби | Програма базової підготовки не відповідає якості підготовки громадян України з національного спротиву. | Удосконалити програму базової підготовки шляхом оновлення часткових методик, методів навчання та підвищення кваліфікації викладацького складу з урахуванням вимог та потреб сьогодення. |
| III етап<br>для громадян, які навчаються за програмою інтенсивної підготовки | Відсутність єдиного стандарту підготовки з базової підготовки громадян України до національного спротиву. | Створення концептуальних засад підготовки громадян України до національного спротиву з відпрацюванням єдиного стандарту підготовки, який затверджує ГШ ЗС України (згідно із Законом України про “Про основи національного спротиву” створює та визначає командувач Сил ТрО). |
| III етап<br>для громадян України, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу | Відсутність оновлених кваліфікаційних характеристик офіцера запасу, який повинен мати встановлений рівень підготовки на час вступу на кафедру військової підготовки. | Відпрацювати зміни до нормативно-правової бази держави щодо порядку вступу на кафедри військової підготовки ВВНЗ (ВНП ЗВО).<br>Удосконалити програми базової підготовки громадян України з урахуванням програм базового курсу тактичного рівня (L-1A). |
| III етап<br>для курсантів ВВНЗ (ВНП ЗВО) | Відсутність єдиного погляду на базову підготовку курсантів. | Удосконалити методологічні основи підготовки курсантів з урахуванням програм базового курсу тактичного рівня (L-1A). |
| IV етап<br>для студентів та громадян, придатних до військової служби | Не повною мірою відповідність рівню підготовки громадян до рівня ВОС-100 “Стрілець” та підготовки за визначеною військово-облікованою спеціальністю. | Оновлення концептуальних засад (стратегій дій) щодо підготовки громадянина України до рівня ВОС-100 “Стрілець”. |
| IV етап<br>для громадян, які навчаються за програмою інтенсивної підготовки | Відсутність визначеного рівня підготовки громадян України відповідно до рівня підготовки громадян за ВОС-100 “Стрілець” та підготовки за визначеною військово-облікованою спеціальністю. Недосконалість організаційно-штатної структури центру підготовки до національного спротиву. | Розроблення нових концептуальних засад (головного принципу) щодо підготовки громадянина України до рівня ВОС-100 “Стрілець”.<br>Надання пропозицій щодо змін в організаційно-штатній структурі центрів підготовки до національного спротиву. |

**Продовження таблиці 1.** Завдання щодо підвищення рівня підготовки до національного спротиву

| | | |
|---|---|---|
| IV етап для громадян, які висловили бажання долучитися до національного спротиву | Відсутність системної підготовки до національного спротиву. | Створення концепції підготовки громадян України до національного спротиву. |
| IV етап для громадян України, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу | Недосконалість методів викладання навчального матеріалу у ВВНЗ (ВНП ЗВО). | Відпрацювання сучасних методів та прийомів, які будуть відповідати рівню навченості громадян України, з урахуванням уроків ведення війни та стандартів НАТО. |
| IV етап для курсантів ВВНЗ (ВНП ЗВО) | Відсутність вітчизняного компетентного науково-педагогічного складу навчального закладу. | Створення фундаментальних принципів з підготовки науково-педагогічного складу навчального закладу з урахуванням уроків ведення війни та стандартів НАТО. |

**Висновок (Conclusion)**

На підставі проведеного дослідження щодо порядку (змісту) підготовки громадян України до національного спротиву в державі виявлено недоліки в підготовці до національного спротиву на різних етапах життя громадянина України. З огляду на позитивні та проблемні питання на кожному етапі, необхідно провести дослідження з метою вирішення проблем підготовки громадян України до національного спротиву/

Перспективи подальших досліджень розглянутої проблеми полягають у з'ясуванні та вирішенні протиріччя теоретичної та практичної складових у підготовці громадян України до національного спротиву, створенні концепції підготовки громадян України до національного спротиву на кожному етапі та розроблення методологічних основ підготовки громадянина України до національного спротиву.

**Конфлікт інтересів (Conflict of Interest)**

Автор заявляє, що у нього немає конфлікту інтересів.

**Використані джерела**

1. Закон України *"Про основи національного спротиву"* № 1702–IX (2021, 16 лип.). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text
2. Проворний, Є. (2022, 2 січ.). Національний спротив: Закон, який чекали 7 років. *АрміяInform*. https://armyinform.com.ua/2022/01/02/naczionalnyj-sprotyv-zakon-yakyj-chekaly-7-rokiv/
3. Президент України. (2024). *Про внесення змін до Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України (214/2024)*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214/2024#Text
4. Баргилевич, А. В. (2020). Удосконалена комплексна методика оцінювання ефективності підготовки окремої бригади територіальної оборони. *Social Development and Security, 5*, 144–153.
5. Семененко, О. М. (2025). Обороноздатність держави: організаційно-правові аспекти підготовки громадян до національного спротиву. *The Central Research institute of the Armed Forces of Ukraine, 2*, 226–239.
6. Борохович, І., Коваленко, А., & Когут, І. (2024). *Захист України. Інтегрований курс. Соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь.* (Рекомендовано Міністерством освіти і науки України, Наказ № 1116 від 08.08.2024).

7. Національний спротив – це ми. (2021, 10 груд.). *Твоє місто*. https://tvoemisto.tv/news/nacionalnyy_sprotyv-ce-my-126432.html
8. Кабінет Міністрів України. (2021, 29 груд.). *Про затвердження Порядку організації та здійснення загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву (1443/2021)*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1443-2021-%D0%BF#Text
9. Закон України *"Про освіту"* (зі змінами і доповненнями, внесеними Законами України 2018–2023 рр.) № 2145–VIII (2017, 5 вер.). ЛІГА:ЗАКОН. https://ips.ligazakon.net/document/T172145?an=2124
10. *Освітні програми*. Міністерство освіти і науки України. (б. д.). https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi
11. Кабінет Міністрів України. (2011, 23 лист.). *Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (1392/2021)*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text
12. *Про затвердження Концепції військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України*. (2024). Наказ Міністра оборони України від 14.08.2024 № 554. https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0554322-24#Text
13. *Як залучити ветеранов і ветеранок до викладання "Захисту України": Роз'яснення*. (2025). Наказ Міністерства освіти і науки України від 19.06.2025. https://mon.gov.ua/news/yak-zaluchyty-veteraniv-i-veteranok-do-vykladannia-zakhystu-ukrainy-roziasnennia
14. Перфільєв, А. (2025, 6 жовт.). *Лист-доповідь заступнику начальника Національного університету оборони України з наукової роботи (596/1137)*. Київський військовий ліцей імені Івана Богуна.
15. Кабінет Міністрів України (2024, 21 черв.). *Про затвердження Порядку проведення базової загальновійськової підготовки громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських (734/2024)*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/734-2024-%D0%BF#Text
16. Микола Калашник. Обласний центр підготовки до національного спротиву [Відео]. Київська обласна військова адміністрація. (б. д.). *Facebook*. https://www.facebook.com/mykola.kalashnyk/videos

**References**

1. Law of Ukraine *"On the Fundamentals of National Resistance"* No. 1702–IX. (2021, July 16). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text
2. Provornyy, Ye. (2022, Jan. 2). *National resistance: The law that was awaited for 7 years ArmyInform*. https://armyinform.com.ua/2022/01/02/naczionalnyj-sprotyv-zakon-yakyj-chekaly-7-rokiv/
3. President of Ukraine (2024). *On amendments to the Regulation on military service by citizens of Ukraine in the Armed Forces of Ukraine (214/2024)*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214/2024#Text
4. Barhylevych, A. V. (2020). Improved complex methodology for assessing the effectiveness of training a separate territorial defence brigade. *Social Development and Security*, *5*, 144–153.
5. Semenenko, O. M. (2025). State defence capability: Organisational and legal aspects of citizens' preparation for national resistance. *The Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine*, *2*, 226–239.
6. Borokhovych, I., Kovalenko, A., & Kohut, I. (2024). *Defence of Ukraine. Integrated Course. Social and Health-Saving Educational Field*. (Recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine, Order No. 1116 of 08.08.2024).
7. National resistance is us. (2021, Dec. 10). *Tvoie Misto*. https://tvoemisto.tv/news/nacionalnyy_sprotyv-ce-my-126432.html

8. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021, Dec. 29). *On the approval of the Procedure for the organisation and implementation of general military training of citizens of Ukraine for national resistance (1443/2021)*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1443-2021-%D0%BF#Text
9. Law of Ukraine *"On Education"* (with amendments and additions introduced by the Laws of Ukraine 2018-2023) No. 2145–VIII (2017, Sept. 5). LIGA:ZAKON. https://ips.ligazakon.net/document/T172145?an=2124
10. *Educational programmes/* Ministry of Education and Science of Ukraine. (n. d.).. https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi
11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011, Nov. 23). *On the approval of the State Standard for Basic and Complete General Secondary Education (1392/2021).* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text
12. *On the approval of the Concept of Military-Patriotic Education in the system of the Ministry of Defence of Ukraine.* (2024). Order of the Minister of Defence of Ukraine 14.08.2024 № 554. https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0554322-24#Text
13. *How to involve veterans (male and female) in teaching "Defence of Ukraine": Clarification.* (2025). Ministry of Education and Science of Ukraine. (2025, June 19). https://mon.gov.ua/news/yak-zaluchyty-veteraniv-i-veteranok-do-vykladannia-zakhystu-ukrainy-roziasnennia
14. Perfiliev, A. (2025, Oct. 6). *Letter report to the Deputy Chief of the National Defence University of Ukraine for Scientific Work (596/1137).* Kyiv Ivan Bohun Military Lyceum.
15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024, June 21). *On the approval of the Procedure for conducting basic general military training for citizens of Ukraine obtaining higher education, and police officers (734/2024).* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/734-2024-%D0%BF#Text
16. Mykola Kalashnyk. Kyiv Regional Military Administration. (n. d.). *Regional National Resistance Training Centre* [Video]. *Facebook.* https://www.facebook.com/mykola.kalashnyk/videos

# The Condition and Specifics of the Content (Functioning) within Citizens' Training for National Resistance

**Yevhen Kamalov**
Doctor of Philosophy, Associate Professor
Doctoral Candidate Staff Member of the Scientific Branch
for the Organisation of Training and Certification of Scientific and Pedagogical Personnel
Scientific and Methodological Centre for the Organisation
of Scientific and Scientific-Technical Activities
National Defence University of Ukraine
03049, Povitrianykh Syl avenue, 28, Kyiv, Ukraine
e-mail: Kamalov_evgen@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1994-7144

**Abstract.** The Law of Ukraine "On the Fundamentals of National Resistance" defines the tasks related to the preparation of Ukrainian citizens for national resistance. The aim of this law is to enhance the state's defence capability, to give Ukraine's defence a comprehensive character, and to ensure the readiness of Ukrainian citizens for national resistance. The preparation of citizens is carried out through general military training, which includes initial and basic stages. Analysing the years of war with the

russian federation, a problematic issue in the comprehensive state defence is the low level of population training (mobilisation resource) to fulfil the constitutional duty of protecting sovereignty and territorial integrity. The aim of the article is to conduct a comprehensive analysis and determine the substantive aspects of preparing Ukrainian citizens for national resistance, which constitutes a key element of national security and the state's defence capability. The methodological basis of the research consists of general scientific methods of cognition, which enabled a comprehensive analysis of the issue. In particular, systems analysis was used to study the preparation of citizens for national resistance as a holistic, multi-stage system encompassing both formal and non-formal education. A comparative legal analysis of the regulatory and legal framework made it possible to identify existing contradictions between legislative requirements and the actual condition of affairs, especially regarding the implementation of basic training in higher education institutions. The methods of analysis and synthesis were key to decomposing the content of training across four main stages of a citizen's life, identifying the strengths and weaknesses of each stage, and formulating substantiated tasks for improving the population's level of preparedness. A retrospective analysis of the mobilisation experience in 2022 and the historical aspects of military affairs highlighted the acute relevance of the training issue and served as a foundation for practical conclusions. The article analyses the current condition and functioning specifics of the Ukrainian citizens' training for national resistance throughout a person's life. It examines general military training for national resistance, standard educational programmes in secondary education institutions, and curricula of higher education institutions and higher military educational establishments. The periods of acquiring formal and non-formal education are defined, along with the categories of Ukrainian citizens by training stage. The procedures for training citizens for national resistance at each life stage are studied, shortcomings at each stage of training are identified, and specific tasks necessary to improve the training level of Ukrainian citizens for national resistance are outlined. The practical significance of this work lies in the development of systematised and concrete recommendations that have direct application for improving state policy in the fields of security and education. The research results provide the Ministry of Education and Science and the Ministry of Defence of Ukraine with clear tasks for adjusting the regulatory and legal framework (including the Concept for Military and Patriotic Education and training curricula), as well as for addressing personnel, financial, and logistical issues in educational institutions that conduct initial and basic training. The identification of vulnerable aspects (such as an incompetent teaching staff and outdated material resources) and the development of a four-stage training structure enable the creation of differentiated and adapted training programmes for various categories of citizens (schoolchildren, students, individuals preparing independently), which ultimately should enhance the effectiveness of national resistance and strengthen the country's defence capability.

**Keywords:** national resistance; state defence capability; training of Ukrainian citizens for national resistance; NATO standards; stages of training of Ukrainian citizens for national resistance; procedure (content) of population training throughout a person's life.